

MUZEYLƏRİN MƏDƏNİ TURİZMİN İNKİŞAFINDAKI ROLUNA DAİR

Təranə Calızadə

ADMIU-nun II kurs magistratura tələbəsi

E-mail: kh.tarana@gmail.com

Mədəniyyət və turizm müəssisələrinin birgə əməkdaşlıq nümunəsi özünü muzeylərin timsalında da göstərir. Bu mənada, muzeylərin ölkənin bütün mədəni irs spektrinə istiqamətlənməsi və kollektiv təcrübənin muzey ekspozisiyaları sistemi vasitəsilə yayılması, turizmə dəstək verməklə yanaşı, həm də əhəlinin sosial fəallığını, onların sosial əhəmiyyətli problemlərin həllinə diqqətini artırır və Azərbaycanın adekvat imicinin yaranmasına kömək edir. İstər muzeylərin, istərsə də digər mədəniyyət müəssisələrinin turistlərə xidmətinin keyfiyyəti və bir sıra bədii-kültüvə tədbirlərin həyata keçirilməsinin səmərəliliyi texniki vasitələrin zənginliyindən daha çox asılıdır.

Xüsusilə də, təbii və tarixi mədəniyyət sərəvətlərini, mədəni fəaliyyətləri, aktual sənət əsərlərini, bəzi sosial-iqtisadi faktları turistik bir məhsul halında səyahətçilərin xidmətinə təqdim edən turizm anlayışı kimi mədəni turizmin inkişafında muzeylərin rolu gündəngünə artmaqdadır (5, s.14). Çünki maraqlı, dincəlmə, əyləncə, sağlamlıq, idman məqsədləri ilə yanaşı, şəxsiyyətin zənginləşdirilməsi, yeni məlumatların qazanılması məqsədilə edilən səyahətlər kimi də səciyyələndirilən mədəni turizm – muzeyləri, eləcə də turistlərin qədim sənət əsərlərini, tarixi yerləri, qədim sivilizasiyalara aid müxtəlif qalıntıları, digər cəmiyyətlərin yaşayışını öyrənmək istəyi ilə həyata keçirilən turizm fəaliyyətləridir.

Eyni zamanda, mədəni turizm "təhsil, sənət, mədəniyyət və festival turlarını, abidələri, qədim yaşayış məskənlərini və təbii gözəllikləri, ziyarətgahları, xüsusilə fəaliyyət sahəsi mədəni fəallıq olan səyahətləri əhatə edir" (3, s.14). Mütəxəssislər mədəni turizmə qatılan turisti adətən belə xarakterizə edirlər ki, o, təcrübəli səyyahdır, təhsili yüksəkdir, yüksək gəlir qrupuna aiddir, orta və daha yuxarı yaş qrupuna mənsubdur, qənaətcildir, tətillə və səyahət məsələsində dost-tanışdan məlumat alır, kəşf etməyi sevən insandır və s. Deməli, mədəni turizm mədəni instinktlərlə səyahət edən turistlərin daxil olduğu turizmdir. Digər bir geniş yanaşmaya görə isə, mədəni irs və sərəvətləri ziyarət vasitəsilə, səyahətçinin duyduğu və düşüncələrinə təsir göstərən yerdəyişmələr mədəni turizmi təşkil edir.

Mədəni turizm, tarixi əsərləri ziyarət məqsədilə miras turizmini, aktual sənətkarlıq fəaliyyətlərindən bəhrələnməsi məqsədilə isə sənət turizmini özündə ehtiva edir və beləliklə, yaradıcı turizmə doğru genişlənir (6, s. 6). Digər tərəfdən, mədəni turizm "mədəni qaynaqlar üzərində qurulmuş bir turizm növü olub, əsas motivasiyasını yeni yerlər tanımaq, yeni şeylər öyrənmək və ən önəmli də, mədəni fəaliyyətlərə aktiv qatılmaq surəti ilə, yeni təcrübələr qazanmaq ehtiyacı" (8, s. 34) kimi də dəyərləndirilir.

Muzeylərlə bağlılığı baxımından mədəni turizm bir sıra fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Hər şeydən əvvəl insanlar turizm sayəsində fərqli mədəniyyətləri görmə imkanı qazanırlar. Bu səbəbdən də mədəni turizm həyat tərzləri və zövqləri bir-birindən fərqli olan insanlar arasında bir mədəniyyət mübadiləsi üçün şərait yaradır.

Mədəni turizmə çıxan turistlər öz səyahətləri müddətində qarşılaşdıqları müxtəlif mədəniyyət və sənət əsərlərini sərbəst surətdə dəyərləndirir və aralarındakı ayrılıqları görürlər. Ayrılıqları bir həyat fərqi, zənginlik və dünya gözəlliyi olaraq qəbul edirlər. Daha xoşniyyətli, tolerant və hörmətçil olmağı öyrənirlər. Beləcə özlərini, ölkə və millətlərini olduğu qədər digər ölkə və millətləri də sevməyi öyrənirlər. Başqaları üçün fədakarlıq hisslərini inkişaf etdirirlər (5, s.15).

Bütün bunlarla yanaşı, mədəniyyət və sənət əsərləri turizmin ən önəmli qaynaqlarıdır. Turistlərin böyük əksəriyyəti ölkələrə, o cümlədən Azərbaycana sənət və mədəniyyət əsərlərini görmək üçün gəlirlər ki, burada muzeylərin fəaliyyəti ön plana çıxır.

Mədəni turizm insanlarda mədəni irsə qarşı bir məsuliyyət hissi, asudə vaxtlarını xoş və mənalı keçirmələrinə şərait yaradır. Belə ki, turizmde calbedici faktorlardan biri də səyahət edilən bölgənin sosial, tarixi və mədəni zənginlikləridir. Bunların bir hissəsi yerli əhəlinin gündəlik yaşayışlarına da təsir edir. Əl sənətləri, məhəlli yeməklər, adət və ənənələr həmin mədəniyyətin görünən tərəfləridir. Bu təbii inkişaf, digər istehsal faktorlarını cəlb etməkdə, turizmde də inkişafı artırmaqdadır. Eyni zamanda, insanlar mədəni turizmle müxtəlif mədəniyyətləri tanımaq, öyrənmək, fərqli cəmiyyətlərin həyat tərzləri ilə tanış olmaq, öz mədəniyyətlərini artırmaq və müqayisə

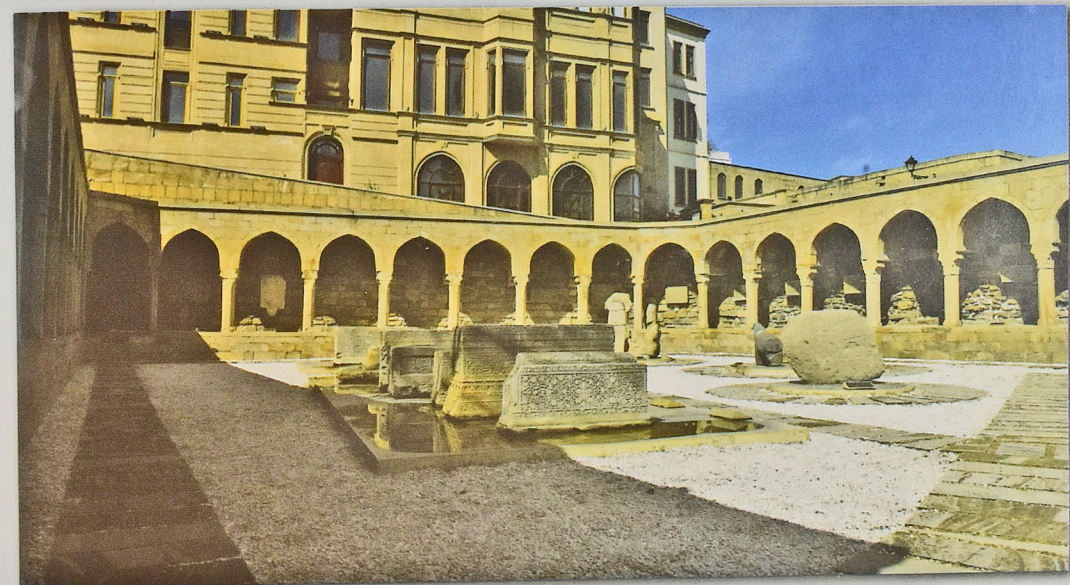
aparmaq imkanı əldə edirlər. Bu səbəbdən də mədəni qaynaqlar mədəni turizmde yeri və əhəmiyyəti müzakirə edilməyən bir gerçəkdir (4, s.32).

Hazırda mədəni turizm Azərbaycanda da inkişaf sektoru kimi nəzərdən keçirilir, çoxtərəfli və ikitərəfli himayə, habelə xarici investorların layihə yardımları ilə dəstəklənir. Azərbaycanlılar turizmə məşğulluq yarada və gəlir gətirə biləcək inkişaf potensialı kimi baxırlar. Ölkədə zəngin muzey və rəsm qalereyaları, tarixi abidə və şəhərlər, məscidlər və kilsələr, məbədlər, irs parkları, karvansaralar, tarixin əbədiləşdiyi çoxlu yerlər var. Azərbaycan həmçinin güclü ənənəvi mədəniyyətə, adət və ənənələrə, hərarətli qonaqpərvərlik ruhuna malik, habelə uzun əsrlər boyu qədim ticarət yollarının üzərində yerləşmiş bir ölkədir (5, s.16).

Azərbaycanın mədəni turizm potensialına Bakıda xüsusilə muzeylər və incəsənət qalereyaları nümunə göstərilə bilər. Bakı həmçinin gözəl tarixi abidələri, müxtəlif memarlıq üslublarında ti-

mun yaşayış tərzlərini görmək məqsədilə edilən səyahətdir. Müasir dövrdə insanlar qədim mədəniyyətlərin izlərini görməklə yanaşı, özlərindən fərqli yerli mədəniyyətlərə də maraqlı duymağa başlamışlar. Təbiət şərtlərinə bağlı olmadan turizmi bütün regiona yaymaq, turizmə bir dinamizm qazandırmaq, ölkə mədəniyyətini yerli və əcnəbilərə tanımaq, qorumaq, keçmişə və gələcəyə sahib çıxmaq üçün mədəni turizmin inkişaf etdirilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Dünyadakı turizm anlayışı dəyişməyə başlayıb. Belə ki, keçmiş mədəniyyətin izlərini yerində görmək, mədəni təmaslar, yaşayış tərzini, inanc sistemləri, əl sənətləri, alış-veriş mühitləri, əyləncə formaları maraqlı kəsb edir (1, s. 54-55).

Anonimləşən, hər yerdə ola bilən standart və şablon məhsullara və yerlərə maraqlı azalmaqdadır. Burada mədəni turizmin əməkdaşlığa söykənəcəyi, yəni ayrı-ayrılıqda muzey fəaliyyətləri olmadan mövcudluğu aydındır. Turizm araşdırmalarında mədəni turizm artıq bir turizm növü olaraq muzeyləri, tarixi-mədəni yerləri gəzmək

kiçilmiş binaları, yaşıl parkları, qala divarları arasında salınmış qədim İçərişəhəri ilə hamını heyran edir. Bu mədəni irs abidələri nümayiş obyektleri kimi gələn turistlərin marağını çox çəkir (4, s.35).

Muzeylər və turizm arasındakı əlaqədən bəhs edən əksər mütəxəssislərin ümumi rəyi belədir ki, bu əlaqə mədəniyyətin turizmə yol açması və turistlərin getdikləri, gəzdikləri yerlərin mədəniyyətinə təsirləri olmaqla iki şəkildə ortaya çıxır. Günümüzde kommunikasiya vasitələrində inkişaf və qloballaşma insanların müxtəlif mədəniyyətləri görmə və öyrənmə marağını artırmış və bu arzu mədəni turizmi doğurmuşdur. Mədəni turizm festival, folklor, teatr, sərgi kimi sənət fəaliyyətlərinə qatılmaq, qədim və müasir sivilizasiyaları və mədəni dəyərləri tanımaq, tarixi yerləri və toplu-

və görmək kimi tərif edilir (5, s. 18-20). Müasir dövrdə maddi və mənəvi dəyərlərdən ibarət mədəni irsə bağlı tədqiqatlar və mədəni irsin mühafizəsi məqsədilə müqavilə və razılaşmalar getdikcə daha mühüm əhəmiyyət daşıyır. Mədəniyyət və təbiət sərəvətləri, tarixi, arxeoloji, mədəni abidələr, müqəddəs dini yerlər və s. mədəni irsi təşkil edən ünsürlərdir. Bundan başqa, mənəvi mədəniyyət dəyərləri kimi qəbul edilən adət və ənənələr, folklor irsi, dini inanc və ibadətlər, musiqi, rəqs, yeyib-icmə vadişləri də mədəniyyəti təşkil edən digər ünsürlər arasındadır ki, mədəni turizmi tamamlamaqla maraqlı cəlb edir (9, s. 3-5).

Mədəni turizmin məhsulları keçmiş və günümüzə əlaqəli fərqlənir. Qədim mədəniyyətlərə aid qalıntılarla yanaşı, həyat

tarzləri, adət və ənənələr, festivallar, musiqi və əyləncə növləri, əl sənətləri, yemək növləri və vərdişləri mədəni turizmin ən mühüm məhsulları arasındadır və xüsusilə də qloballaşan dünyada getdikcə əhəmiyyət qazanır.

İstənilən xalqın mədəni irsi yalnız rəssamların, arxitekturların, musiqiçilərin, yazıçıların, elm adamlarının əsərlərindən ibarət deyil, eyni zamanda, folklor, el deyimləri, festivallar, dini ayınlar və s. də bura daxildir. Turizmin mədəniyyət və dərkətmə növləri artıq çoxdan sərbəstləşmişdir. Onun əsasını ölkənin tarixi-mədəni potensialı (bütün sosial mədəniyyəti əhatə edən adət-ənənələr, məişət yaradıcılığı və s.) təşkil edir. Dərəkətmə turizminin minimal dastı üçün istənilən yer resurs ola bilər, lakin kütləvi təşkilə müəyyən mədəni irs obyektlərinin təyini vacibdir. Arxeoloji abidələr, mədəni və vətəndaş arxitekturası, landşaft arxitektura abidələri, böyük və kiçik tarixi şəhərlər, kənd yaşayış sahələri, muzeylər, sərgi zalları, etnoqrafiya obyektləri, el yaradıcılığı və sənətləri, tətbiqi sənət mərkəzləri və s. bu qəbildəndir (14, s. 214).

Muzeylərlə sıx bağlı dərəkətmə turizmi səyahət zamanı başqa xalqların həyatı, mədəniyyəti və adətləri ilə tanışlıq üçün bütün aspektləri əhatə edir. Beləliklə, turizm mədəni əlaqələr və beynəlxalq əməkdaşlıq yaratmaq üçün ən vacib vasitələrdəndir. Ərazi daxilində mədəni faktorların mükəmməlləşməsi həmin sahəyə turist axını gücləndirən amillərdən sayılır. Bir çox ölkələrdə turizm mədəni əlaqələr siyasətinə daxildir. Mədəni səviyyədə inkişaf həmçinin hər hansı bir ərazinin turist bazarında xoş imic qazanmasına da köməkçidir. Elementlər və mədəni faktorlar informasiya kanalları vasitəsilə turistlərin gədəcəkləri yeri təyin edə bilər. Turizmin inkişafında müvafəqyyət təkca ümumi tələblərə və standartlara cavab verə bilən texniki-material bazasından deyil, həmçinin milli irsin unikallığından da asılıdır. Milli irs və mədəniyyət obyektləri ağıllı və yaradıcı təqdim olunmalıdır. Elmi-texniki inkişaf öz işini görmüşdür: bir ölkənin istehsal etdiyi məhsul başqasının məhsulundan nə praktiki, nə də analoji cəhətdən fərqlənir. Mədəniyyətdə eynilik qəbulədməzdir. Turist axınının çoxluğu ilə populyarlıq istəyən ərazi turist bazarına çıxara biləcək unikal mədəni komplekslərə malik olmalıdır (12, s. 112).

Müxtəlif yaradıcılıq sahələri turist axınının marağına səbəb ola biləcək səyahət üçün daha güclü motiv yarada bilər. Turistlərin əksəriyyəti mədəniyyətə, incəsənətə, elmə, dinə, tarixə və s. maraq göstərirlər. Təsviri incəsənət – turist gəzintisi zamanı ən inandırıcı motiv yaradan vacib mədəni elementlərdən sayılır. Milli təsviri incəsənət əsərlərinin tanınması istirahət vaxtında, mehmanxanalardakı otaqlarda nümayiş həmin ərazinin mədəniyyətini turistlərə tanımaq məqsədi daşıyır (13, s. 67). Elmi-texniki əsr dövründə elmi komplekslər də dərəkətmə turizminin vacib resurslarından sayılır. Xüsusiləşdirilmiş muzeylər, sərgilər, qoruqlar və s. daha çox tanınmış obyektlər siyahısına daxildir (2, s. 96).

Turizmin qlobal etik kodeksi'nin birinci maddəsində turizmin cəmiyyət üzvləri arasında qarşılıqlı anlaşma və hörmətin yaranmasında rolu ayrıca bəndlərlə göstərilir. Birinci bənddə belə bir məqam mövzumuz baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir: "Başarıyaşın ümumi fəlsəfi və əxlaqi dəyərləri ilə dini-mədəni dəyərlərinin

müxtəlifliyini qəbul edib bunları hörmətlə qarşılamaq məsuliyyəti turizmin əsası və eyni zamanda, məqsədidir. Turizmin inkişafında təsir gücünə malik tərəflər: yerli xalqın, milli azlıqların da daxil olduğu bütün insanların mədəni və sosial dəyərlərinə hörmətlə yanaşmalıdırlar" (10). "Turizm Xartiyası və Turistin Kodeksi'nin ilk maddəsində isə göstərilir ki: "Turistlər öz əxlaqi davranışları ilə istər milli, istərsə də beynəlxalq səviyyədə xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşma və dostluq münasibətlərinə imkan yaratmaqla dünyada sülhün qorunmasına kömək etmiş olurlar" (11).

İnsanlar turistik gəzintilərə daima içində olduqları mühitdən ayrılaraq yenilikləri və başqa xalqların həyat tərzlərini görmək üçün çıxırlar. Turizm üçün qaynaq yaradan bir xalqın və ya bölgənin incəsənət əsərlərini, mətbəxinə, sənayesinə, ticarətinə, təhsilini, ədəbiyyatını, dilini, elmini, dinini, tarixini və arxeologiyasını ehtiva edən mədəni zənginliklər – mədəni irs və əsərlər turizm sənayesinin ən əhəmiyyətli fokus nöqtəsidir (5, s. 30). Bu mədəni zənginlikləri görmək və keçmiş dövrlərin sivilizasiyalarını izləyib onlar haqqında bilik əldə etmək istəyən insanlar isə turistik gəzintilərə meyillənirlər.

Fərqli toplumların mədəniyyətlərini gəzərək, görərək, yaşaya-raq öyrənilməsinə imkan verilməsi və ən yaddaqalan, təfərrüatı ilə xatırlanan məlumatlılıq mədəni turizmə qatılan insanların mədəni səviyyələrini artırır. Bu mənada, turizm – insanın vərdiş etdiyi gündəlik yaşantısından uzaqlaşaraq əylənmə və dincəlməsi ilə yanaşı, sənət əsərləri, tarixi abidələr, muzeylər kimi xarakterik cazibəyə malik yerlər görməsinin, mədəni mənada zənginləşdirici imkanlara sahiblənərək sənət və mədəniyyətə daha asan yaxınlaşmasını və mədəni baxımdan zənginləşməsinə təmin edən fərqli mühitlərdə olmasının yol və vasitəsidir (7, s. 41).

Mədəni turizm təhsil, incəsənət, mədəniyyət, festival turlarını, arxeoloji abidələr və qalıqları, mədəni-tarixi yerləri, dini-müqəddəs ocaqları və təbii gözəllikləri özündə ehtiva edir. Mədəni turizm fəaliyyəti kimi dəyərləndirilən muzeylər, sərgilər, musiqi salonları, teatrlar, kinoteatrlar, radio və televiziya proqramları, araşdırma və tədqiqat gəzintiləri, qısamüddətli kurslar, uzunmüddətli məktəblər və universitetlər, elmi və arxeoloji kəşf səyahətləri, orta q filmlərin çəkilişi, konfranslar, konqreslər, toplantı və seminarlar və s. kimi sıra fəaliyyətlərdə məqsəd beynəlxalq bilik və fikir mübadiləsinin inkişafıdır (7, s. 44-45).

Mütəxəssislər tərəfindən mədəni turizmin iki istiqaməti qeyd edilir: 1) Tarixi-mədəni irs (keçmişə aid hər şey); 2) Yaşayan mədəniyyət (a. Adət və ənənələr, folklor, dini inanclar, mətbəx, məişət mədəniyyəti; b. Müasir mədəniyyət məhsulları, teatrlar, kinofilmlər və digər səhnə sənətləri, eləcə də digər yaradıcı, mədəni industriyaların bütün nəticələri). Problemə bu kontekstdən yanaşsaq, turizmin və ya mədəniyyət səyahətlərinin təcrübəsindən çıxış edərək turizmin adıçakılən növünə belə bir tərif verə bilərik: Mədəni turizm – təbii və tarixi mədəniyyət sərvətlərini, mədəni fəaliyyətləri və aktual sənət əsərlərini, mədəniyyət sənayelərinin nəticələrini, bəzi sosial-iqtisadi faktları turistik bir məhsul halında səyahətçilərin xidmətinə təqdim edən bir turizm anlayışıdır (5, s. 33-34). Deməli, yalnız tarixi deyil, aktual olanı da əhatələyən bir termindir.

Muzeylər, arxeoloji, tarixi mədəniyyət sərvətləri, dini tikililər,

müqəddəs yerlər, sivil memarlıq nümunələri, saraylar, qalalar, türbələr və hər cür aktual sənət əsərləri, sənətkarlıq, etnoqrafiya, folklor, ənənəvi və aktual həyat tərzləri, bir sözlə, bütün mədəni nailiyyətləri bu tərifin içərisinə daxil etmək mümkündür. Bu səbəbdən də rəsmi idman turnirlərindən kənar idman turları, təbiət gəzintiləri, inanc turizmi, konqres turizmi, yarmarka, sərgi və sağlamlıq turizmi də tərifdə özünə yer tutmaqdadır.

Mədəni turizm zamanı ziyarət edilən mədəni irs obyektləri və mədəni cəlbədiciliklər – tarix öncəsi və tarixi dövrlərə aid elm, din və incəsənətə bağlı hadisələr, yerlər (muzey, arxeoloji abidələr və s.) və əşyalar, dil, memarlıq tərz, idman və əyləncə fəaliyyətləri,

Ədəbiyyat:

1. Emekli Gözde. Coğrafiya, Kültür Ve Turizm: Kültürel Turizm. İzmir, Ege Coğrafiya Dergisi, 15 (2006), s. 51-59.
2. Gülcan Bilgehan. Türkiyede Kültürel Turizmin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı. Gazi Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi 2/1 (2010) s. 99-120.
3. Kültürel Mirasın Korunmasında Üst Ölçekli Projelerin Rolü. 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul ve Fatih Suriçi'ne Etkileri. Yüksek Lisans Tezi (Hazırlayan: Şehir plancisi Yasemin Tosun). T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.
4. Məhişov S.E. Azərbaycanda mədəni turizmin perspektivlərinə dair. Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin elmi əsərləri. Bakı, ADMİU, 2012, 32-38.
5. Məhişov S.E. Mədəni turizmin maarifçilik mahiyyəti və onun inkişaf amilləri. Sənət. üzrə fəh. dok. ... d. Bakı, ADMİU, 2014, 195 s.
6. Oter Zafer, Ozdogan N.Osman. Kültür Amaçlı Seyahet eden Turistlerde Destinasyon İmici: Selçuk-Efes Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, Güz: 127-138, 2005.
7. Özgören Ferahur. Boş zaman pazarlaması ve müzeilikte bir uygulama. Marmara üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü işletme anabilim dalı. Yüksek lisans tezi. İstanbul, 2007, 266 s.
8. Saylan Hasan. Mus İlinde Kültür Turizmi Potansiyelinin Coğrafi Yönden Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara – 2007 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, 262 s.
9. Süleymanlı M.A. "Mədəni irs" fənnindən bakalavr hazırlığı üçün proqram. Bakı: ADMİU, 2017, 32 s.
10. Turizmin qlobal etik kodeksi. Duroviç A.P., Kabuşkin N.I., Serqeeva T.M. və b. Turizmin təşkili. Minsk: Novoe Znanie, 2003. <http://dtxq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/docpdf/azeri.pdf>
11. Turizm Xartiyası və Turistin Kodeksi. <http://www2.unwto.org/>, <http://dvdfilemdown.wordpress.com/2012/01/23/turizm-xartiyasi/>
12. Ünal Aşşe Burcu. Türkiyənin Avropa Birliyi Turizm Politikasına Uyumu. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, 2007, 74 s.
13. Квартальный В.А. Туризм. Москва. Финансы и кредит. 2002, 173 с.
14. Ричардс Г. Культурный туризм в Европе // Актуальные вопросы теории и практики туризма: Труды Академии туризма. Вып. 2. – СПб., 1997.

Резюме

В статье говорится о роли музеев в развитии культурного туризма. Поясняется суть культурного туризма, а также специфические особенности, которые отличают его от других видов туризма.

Ключевые слова: музей, культурное наследие, культурный туризм, культура, искусство.

Summary

The article describes the role museums play in the development of cultural tourism, clarifies the definition of cultural tourism and focuses on the peculiarities and differences of cultural tourism from other directions of tourism.

Key words: museum, cultural heritage, cultural tourism, culture, art.